

NEOPHODNOST I GRANICE MODERNIZACIJE

APSTRAKT: U društvenoj nauci danas preovladavaju dva suprotstavljena ideološka shvatanja pojma modernizacije usled istorijske neravnomernosti, različitosti i protivurečnosti ovog procesa. Odnos između tradicije i modernizacije, socijalističke i kapitalističke modernizacije. Problem modernizacije „postrealsocijalističkih društava”. Kritika teorije „istorijske aberacije” ili „fatalne greške”. Liberalizam i socijalizam u razvoju savremene civilizacije. Agresivni i totalitarni nacionalizam na jugoslovenskom prostoru i antimodernizacijski procesi u Srbiji i Jugoslaviji.

Kao i svi pojmovi opterećeni viškom očekivanja i manjkom metodičke opreznosti, pojmovi u kojima se sučeljavaju oprečne koncepcije sveta, tako se i pojam modernizacije u svetonazornim koordinatnim sistemima kreće između apoteoze i dijabolizacije. Zavisno od toga kakva se slika društva za njega vezuje i od interesne pozadine te slike, on se ubraja u grandiozne utemeljujuće pojmove, ili, pak, u satanizovane pojmove simbole. U prvom od ta dva generalizovana ideološko-referencijalna polja modernizacija figurira kao imperijalni pojam koji sebi podređuje sve druge pojmove koji se odnose na problematiku društvenog razvoja, kao formulisani uzor koji se mora slediti i jedna vrsta sekularizovane planetarne religije. Ona se uzima kao nešto apriori i u svemu dobro i neupitno, i to najčešće u krajnje suženom značenju, kao „prilagodavanje” potrebama ekonomskog i tehničko-tehnološkog rasta, ili se, pak, konstruiše eklektičnim zbrajanjem elemenata i atributa pretpostavljeno progresivnog društvenog razvoja.

U drugom ideološko-referencijalnom polju modernizacija se, u različitim varijantama negacije racionalizma, materijalizma i „antropocentrizma”, odbacuje kao nešto u načelu degenerativno i opasno po autentično narodno i pojedinačno bivstvovanje, ili se u horizontu nastupajućeg talasa

iracionalizma, vitalizma i povratka u „novo srednjevekovlje”, uzima kao uzor ovozemaljskog čovekovog pada i njegove svekolike nesreće.

Modernizaciju, pak, treba shvatiti izvan i iznad tih loših generalizacija, kao protivrečan, višeslojan i polihron proces strukturalnih društvenih promena koje su tendencijski usmerene ka *celovitom* društvenom napretku. Ona se u praksi nužno ostvaruje različitom istorijskom gustom u različitim sferama, fazama i uslovima razvoja društva. Ali neravnomernost i različitost tog procesa ne znači uspostavljanje sistemskih uslova u kojima neke oblasti društva relativno napreduju na račun dugotrajnog zaostajanja i regressa drugih oblasti. Sistemski uslovljena i dugotrajna parcijalna modernizacija s vremenom prerasta u *blokiranu* modernizaciju.

Dovoljno je istorijskog iskustva koje čini izlišnom dilemu o tome da li je modernizacija potrebna ili nije. Ona je, jednostavno, neophodna da bi se izašlo iz zaostalosti, i ne samo zbog toga. Ali se nagomilalo, takode, dovoljno iskustva koje pokazuje brojne tamne strane i ozbiljne unutrašnje granice uspostavljene modernizacije. Ona ne samo da nije dovoljna za rešenje nekih krucijalnih problema savremenog sveta i čoveka, nego pojedine od tih problema sadašnji globalni, kapitalistički tip modernizacije zaoštrava i umnožava tim svojim granicama, dovodeći u pitanje u određenim domenima i pretpostavke samog života. Pitanje nije samo u tome *kako ka* modernizaciji nego i *kakva* modernizacija, koji je njen *smisao*. A pitanje smisla modernizacije je pitanje *kvaliteta života*. Međutim, problematizacija modernizacije je relevantna *iz horizonta* iskustva i sa temelja tekovina same modernizacije, a ne mimo njih. Njena kritika mora biti imanentna.

Jedna od najčešće raspravljanih tema kad je reč o toj problematici je odnos tradicije i modernizacije. U preuranjenim i površnim zaključcima one su se međusobno suprotstavljale, a tradiciji kao takvoj namenjivano iščeznuće. Međutim, ubrzo se pokazalo da je totalno suprotstavljanje modernizacije i tradicije i štetno i pogrešno. Razume se, ovde važi pitanje šta iz tradicije može biti preuzeto u sadašnjosti i vezano za modernizaciju kao društveno najvažniji proces. Kad se nade prava mera u odnosu tradicije i modernizacije (primer Japana), onda se one međusobno nadograđuju i koriguju i obe grade, bar za određenu etapu razvoja, novi identitet društva. Ipak, zablude je ako se celokupan problem kvaliteta i smisla društvenog razvoja svede na formulu i modernizacija i tradicija. Ugrađivanje elemenata tradicije u kapitalističku modernizaciju ne može samo po sebi otkloniti krupne nedostatke one druge. Problem je mnogo dublji, a glavno epohalno pitanje je *kuda ide* savremena, kapitalom i instrumentalnim umom posredovana civilizacija i modernizacija kao njena srž. Hajdegerov uvid da je došlo do „zime tehničke civilizacije” pogađa bit stvari. Pitanje „kuda dalje” (E. Dalstrom) ostaje i još se više zaoštrava nakon kraha sistema „realsocijalizma” u Evropi. Teorije modernizacije ne pružaju odgovor na to pitanje, a teorije

povratka „autentičnim korenima” u prošlosti daju ispodpovesne, te zato i lažne odgovore.

„Socijalistička” modernizacija na temelju boljševičkog modela nije uspela kao istorijska alternativa kapitalističkoj, što ne znači da ništa vredno nije ostavila iza sebe. Ali za društva novog prelaznog perioda („postrealsocijalistička”) nije izlaz ni u imitativnoj kapitalističkoj modernizaciji. Modernizacija u „postrealsocijalističkim” društvima moguća je kao plodotvorna istorijska integracija civilizacija Zapada i Istoka, a ne kao potčinjavanje druge prvoj. To je integracija onog što u zapadnom modelu ima planetarni značaj – naučno-tehnološki progres zasnovan na racionalizmu, tekovine demokratije i ljudskih prava, na jednoj, i političko-ekonomskog samoodređenja „postrealsocijalističkih” društava i država (uključujući i kolektivni osećaj nacionalnog i ljudskog dostojanstva), najviših dometa nacionalne kulture i svega onoga što je ta društva već uvelo u modernitet, univerzalno shvaćen, na drugoj strani. Da je to moguće pokazuje savremena Kina koja, osim takve integracija, ostvaruje svojevrstan uspešan (bar za sada) „susret” elemenata svog socijalizma i kapitalizma i time demantuje uvreženu tezu o nereformljivosti modela „realsocijalizma”.

Teza o potrebi potpunog reza u odnosu na celokupno iskustvo „real-socijalizma” je teorijski pogrešna i politički fatalna. Ona sadrži *obrnuti boljševizam* i ideologiju stalnog početka od istorijske nule. Pretvorena u političku strategiju, ona dovodi do pada u odnosu na već dostignuti nivo razvoja u prethodnom sistemu i masovne reakcije u znaku težnji za povratkom na preobražene modele prošlosti, u različitim njihovim kombinacijama. U tom smislu, nije isključena ni obnova nekih vidova „realsocijalizma”, u onim društvima koja doživljavaju najveće propadanje, raspadanje i nazadovanje, verovatno u kombinaciji s nacionalizmom i dominantnom nacionalnom religijom.

Teorija „istorijske aberacije” ili „fatalne greške” u izboru puta razvoja doskorašnjih evropskih društava „realsocijalizma” polazi od vanistorijskih pretpostavki. Ta društva nisu *objektivno mogla* da slede put razvoja visokorazvijenih društava Zapada.¹ Ona to ne bi mogla da nije „uveden” (a većini od njih i „uvezen”) socijalizam. Različitost istorijskih uslova, privredne razvijenosti, socijalne strukture, dominantnih kulturnih matrica, a kasnije staleški položaj u odnosu na bivše sovjetsko društvo, itd., usloveli su da modernizacija tih društava ide drugačijim tokom. Sama Oktobarska revolucija ne može se objasniti tim teorijskim pristupima ili, pak, teorijom puča, nego analizom tih konkretnih istorijskih okolnosti.

1 Vidi bliže: M. Janićijević. „Sociološka teorija i strategija preobražaja bivših real-socijalističkih zemalja”. *Sociološki pregled*. 1-4/93. str. 51-52.

Teoretičari istorijskog reza i istorijske aberacije razumevaju doskorašnji socijalizam isključivo u ključu totalitarne formule i kao, u civilizacijskom smislu, praznu stranicu istorije. Oспорavaju tom sistemu i neke evidentne tekovine ograničene i blokirane modernizacije. Brišu celu epohu i smatraju da se mora nastaviti na ono što je bilo pre Oktobra. U toj svetlosti vide i put i sadržaj modernizacije. Pri tom stavljaju u zgrade forme kamufliranog jednopartizma, monopolisanja vlasti, kulta voda, metode direktnog i indirektnog nasilja države u više „postrealsocijalističkih” društava, pogotovu kad je reč o vlasničkoj transformaciji, države u kojoj dominira koalicija lumpenburžoazije i transformisane nomenklature. Imitacija „sovjetskog modela” zamenjuje se imitacijom „zapadnog modela”, „proleterski internacionalizam” – „vesternizacijom” i „amerikanizacijom”. Identitet društva ponovo je izgubljen.

Cela „priča” vraća se na svoj početak: *je li uopšte moguća jedna stvarna, prosocijalistička alternativa kapitalističkoj modernizaciji?* Prirodno je što ideologija večitosti kapitalističkog oblika proizvodnje društvenog života (danas u vidu „kraja istorije”, koji je u znaku nenadmašivosti liberalnog kapitalizma), takvo pitanje ne postavlja. Ali ga nije postavljala ni „marksistička” dogmatika. Za nju je odgovor naden u uspostavljanju „socijalističkih društvenih odnosa” posredovanih tobožnjom „vlašću radničke klase” i partijom kao inkarnacijom Uma i socijalne pravde. Međutim, ni odgovor da ta alternativa mora proizlaziti iz imanentnih protivrečnosti samog kapitala nije dovoljan. Jer ni on ne izlazi ih horizonta „večitosti” samoreprodukcije kapitalne forme društvenog života, gde su protivrečnosti njena pogonska snaga.

Ta je alternativa moguća kao istorijski proces koji od početka mora biti *kombinacija* heterogenih principa koji se uzajamno nadopunjuju i korriguju: proizvodnje za profit i solidarnosti (pogotovo kad je reč o zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju), rasta materijalnog životnog standarda, duhovnih i moralnih vrednosti, snažne, demokratske pravne države i participacije, sprečavanja dehumanizirajućih društvenih nejednakosti, ali i mehaničkog egalitarizma, uključivanja u međunarodni ekonomski i tehničko-tehnološki razvoj, ali ne na način kapitalizma periferije. Unutar navedene kombinacije morala bi se raspoznavati jedna drukčija prosocijalistička linija koja ne bi bila društveno marginalna.

Možda je paradoksalna sledeća teza: jedino drukčiji presocijalistički put (ili bar presocijalistička komponenta tog puta) može biti glavni činilac stvaranja *modernog građanskog društva* na ruševinama „realsocijalizma”. Neoliberalna strategija to ne može učiniti. Razume se, reč je o presocijalizmu na trasi moderne socijaldemokratske i najšire demokratske provenijencije kao generalnoj orijentaciji, uz uvažavanje onih dostignuća „realsocijalizma” koji su njegova nesumnjiva pozitivna tekovina i uz revalorizaciju onog, istorijski nosivog iz vlastite tradicije. Drugo je pitanje koliko sadašnja „po-

strealsocijalistička" društva, i koja od njih, imaju unutrašnje građe i potencijalnih subjekata takvog puta.

Samo jedna primitivna, ili istorijski zatvorena svest odbacuje danas mogućnost nekog drugačijeg socijalizma, u odnosu na onaj koji je propao, sa argumentacijom: „socijalizam je zauvek mrtav". Međutim, velike ideje koje presecaju epohe ne umiru, nasuprot njihovim sistemskim likovima i subjektima. Sami problemi razvoja i onih najrazvijenijih kapitalističkih društava i „postrealsocijalističkih" i onih na putu razvoja nametaće, i to sve više, pitanje alternativne, prosocijalističke modernizacije, uprkos propasti „realsocijalizma", ili, možda, baš zbog toga.

Nijedna od velikih ideja (i njihovih sistemskih objektivizacija) nije u stanju da bude sama po sebi dovoljna osnova za rešenje svih težih problema današnjeg sveta, čak i kad ima središnji značaj. Svaka od njih je „jednostrana", s tim što nisu iste posledice sistemske objektivizacije svake od njih. Te su posledice, svakako, mnogo teže kad je reč o dosadašnjoj objektivizaciji ideje socijalizma (u njegovoj boljševičkoj varijanti) nego liberalizma. Ali, zabluda je da se isključivo na temelju liberalizma može uspešno razvijati savremena civilizacija. Ma koliko to izgledalo nemoguće, buduća modernizacija, ako ta složenica uopšte „radi" kad je o samom problemu alternativnog razvoja reč, moraće se zbivati kao protivurečno, još više, kao konfliktno jedinstvo liberalizma i socijalizma. Tu je reč o nečem mnogo značajnijem od „dijaloga" tih dveju velikih ideja (njihovih pobornika i kreatora). Istorijski gledano, reč je o uslovu samog oporavka zapadne civilizacije, a ne pomirenju dvaju protivničkih idejnih (i ideoloških) svetova. Zato su plitka stanovišta liberalnog trjumfalizma i definitivnog poraza socijalizma. Primarni uslov za samu mogućnost tog protivurečnog i konfliktnog jedinstva jeste „senzibilitet" i otvorenost svakog od tih velikih idejnih sklopova za prednosti onog drugog, traženje onog zajedničkog među njima, a kad je o socijalizmu reč – napuštanje mesijanističkog horizonta u ime skromnijeg načela – smanjivanja ljudskih nevolja, osujećenosti, lišenosti i društvenih nesreća.

Značajniji elementi te nemesijanističke alternative već se nalaze u najvišim dostignućima socijaldemokratskog modela ekonomije, političkog uređenja i „javnih službi". Nešto treba sačuvati iz onih tekovina „realsocijalizma" koje su bile pomak u civilizacijskom razvoju. Ali mnogo toga tek treba naći. U svakom slučaju, modernizacija i celokupna civilizacija koja počiva na lošoj beskonačnosti proizvodnje profita, tehničko-tehnološkog rasta i ropstva novcu, *iscrpla je svoje inovativne mogućnosti*. Ona je došla do svojih krajnjih istorijskih mogućnosti (ali ne u smislu Fukujamine dijagnoze), nezavisno od toga što se širi u planetarnim razmerama. Njeno uzimanje za neupitni uzor i njeno puko podražavanje ne samo da nisu valjan izbor za „postrealsocijalistička društva" nego ih dovode u novu krizu koja može biti i dublja u odnosu na krizu prethodnog sistema i na njemu zasnovane segmentarne i blokirane modernizacije.

Sem toga, formula modernizacije ne samo da nije formula sreće, nego ona ne može biti ni jedino moguća osnova za rešenje svih važnih problema savremenog društvenog razvoja. Zato pitanje: *šta još* osim modernizacije, u jedinstvu sa prethodna dva: kakva modernizacija i kako do nje, gde to „još” ima ontološki status i sve više narasta kao civilizacijski problem, dolazi u prvi plan teorijskog mišljenja i praktičnih strategija društvene preobrazbe.

Za nas je, međutim, početno pitanje: *gde su* sadašnja Srbija i Jugoslavija u celosti, sa stanovišta modernizacijskih procesa? Možda bolje odgovara pitanje: gde su one sa stanovišta nemodernizacijskih i antimodernizacijskih procesa? Jer, mnogo je indikatora koji govore o tome da su ovi drugi procesi sada, a verovatno će biti i u neposrednoj budućnosti, prevladajući na ovom tlu.

Teorijama modernizacije ne mogu se valjano objasniti ti antimodernizacijski procesi. Tu ne važi efekat lika u ogledalu, makar i onom postmodernističkom, razbijenom. Jer je ogroman udeo iracionalnog u genezi i reprodukciji tih procesa. U tom smislu, koliko god bila potrebna jedna kritička, konkretno istorijski situirana teorija modernizacije, toliko je neophodna i svojevrsna teorija antimodernizacije kad je reč o našim i sličnim društvenim prilikama.

Sama modernizacija u njenom posredovanju ka društvenom realitetu mora se koncipirati kao stepenast i razućen projekat koji obuhvata i njene početne i visoke nivoe, zavisno od razvijenosti pojedinih oblasti društva. U tom rasponu, kad je reč o trećem jugoslovenskom društvu, ona je i čupanje iz elementarne nepismenosti, obnova programa prosvetiteljstva, ali i razvoj vrhunske tehnologije, elitne nauke i kulture, koliko to mogućnosti dopuštaju. Ona je i dovršavanje industrijalizacije i istovremeno nastojanje da se ude u „postindustrijsko” društvo. Ona nije moguća bez etike rada i odgovornosti, ali ni bez prevladavanja paradigme „radnog društva”. Modernizacija je izlazak iz podaničke vlasti, učenje o političkoj participaciji i stvaranje nepolitičkih i transpolitičkih formi društvenog života. U političkoj sferi ona je pre svega učenje političke tolerancije i iščezavanje političke zoologije. Modernizacija je u našim uslovima uspostavljanje pretpostavki vladavine prava i demokratske države, ali i čuvanje u kolektivnoj memoriji pozitivnih iskustava, ma koliko ona bila ograničena, radničke demokratije i radničkih prava koja se sada bezobzirno gaze i od privatnih vlasnika i od države.

Stoletni, i više nego stoletni spor „slavjanofilske” i „zapadnjačke” orijentacije u Rusiji i nekim drugim slovenskim zemljama, spor koji se u Srbiji krajem XIX veka u modifikovanom obliku izražava kao suprotstavljanje političkih koncepcija radikala, na jednoj, i narodnjaka i liberala, na drugoj strani (na šta skreće pažnju Latinka Perović u svom referatu), taj spor je danas ponovo aktuelan do dramatičnih razmera. Ali on nije teorijski osvešćen, a politički je čak možda i manje profiliran nego u negdašnjim žestokim raspravama povodom uvođenja železnice u Srbiji, tog bitnog činioca i znaka mod-

ernizacije. U tom smislu naša političko-duhovna situacija, kad je reč o odnosu prema pitanju kako se razvijati, u kom pravu kao društvo i država krenuti da bi se napravila kopča s progresivnim evropskim tokovima, relativno je ispod rezultata tih žučnih političkih i kulturnih rasprava 80-tih godina proteklog veka. Za ono vreme Srbija je našla svoj put ka modernizaciji, za ovo vreme ona to nije učinila niti može s obzirom na unutrašnje i spoljašnje stege u kojima se nalazi. Druga su pitanja danas u centru pažnje političkih i duhovno-kulturnih „elita”. One su preokupirane, ne slučajno, pitanjem nacionalnog ujedinjenja, nacionalne države i njenih granica, i to pretežno na način koji to pitanje vraća na predgradansko i predmoderno stanje (što važi i za slične „elite” unutar drugih naroda doskoro zajedničke jugoslovenske države).

Jugoslovenska ideja i na njoj zasnovana država je (bila) na liniji modernizacije u njenom višestranom smislu. To je, pored ostalog, bila, bar u njenim najprogresivnijim dometima, ideja ravnopravnosti, tolerancije i svekolikog povezivanje manje ili više bliskih naroda. Njeno poništenje i razaranje države koja je od nje polazila nastali pre svega usled nacionalšovinističkih politika čiji su subjekti nacionalne oligarhije, njihove vode, duhovna pseudoelita i aparati proizvodnje manipulativnog „javnog mnjenja”, kao i usled izostanka interesa najmoćnijih zemalja za njeno postojanje i zainteresovanosti nekih od njih za njeno isčeznuće – što je duboko antimodernizacijski čin.

Pogrešna je teza da se težnje za formiranjem samostalnih nacionalnih država, umesto ranijih višenacionalnih, uklapaju u proces modernizacije s obrazloženjem da modernizacija sadrži upravo porast diferencijacije. To je teza koja u ime modernizacije pruža alibi nacionalnim ratovima i potpuno zapostavlja drugu stranu modernizacije – integraciju, multikulturalnost, uvažavanje Drugog, nadrastanje okvira nacionalnih država. Modernizacija i varvarski unutar društveni i unutar državni nacionalni ratovi ne idu zajedno, iako su ti ratovi deo novovekovne istorije. Diferencijacija, autonomija sfera i pojedinca unutar modernizacije nešto su bitno različito od dugotrajnog društvenog i državnog rastakanja i patologizacije nacionalnih i političkih sukoba, čiji je konačni rezultat razaranje društva i države. Ako je išta paradigmatski primer dubokih antimodernizacijskih procesa, onda su to međunacionalna krvoprolića na tlu bivšeg jugoslovenskog društva. Nacionalizmi na tom tlu nisu bili liberalni, nego agresivni i totalitarni. Usled toga oni nisu u stanju da budu činilac modernizacije društva. Naprotiv, njihovi efekti su sasvim suprotni, a njihova završnica je etnički rat.

Ontološki deficit samog bića novouspostavljenih nacija – država je u nedostatku stvarne političke modernizacije (pre svega demokratije), uspešnih ekonomskih reformi, etničke religiozne kulturne tolerancije. Nacionalizam „balkanskih boja” nije bio samo obrnuti radničko-klasni mit i legitimacijska osnova vladajuće grupe nego i pokušaj da on bude supstitut presečene modernizacije.

Nacionalne državice sa svojim pseudosuverenitetom, brutalnim kapitalizmom (polu) periferije, neototalitarnim težnjama u političko-ekonomsko-ideološkom poretku, preplitanjem vlasti i kriminala, jačanjem kulta i moći vođa u većini od njih, sve većim i dubljim jazom između masovne bede i napljačkanog bogatstva, nacionalšovinizmom kao stanjem većinske društvene svesti i političkom konstantom, rehabilitacijom najgorih delova i aktera prošlosti, sa opasnošću novih ratova za državne granice – to je glavni rezultat raspada prethodne Jugoslavije i to su indikatori dominantnog antimodernizacijskog trenda. Najviše do čega nove državice mogu dospeti i to pod uslovom krupnih strukturalnih promena, to je zavisna i veoma ograničena modernizacija.

U tom kontekstu valja sagledati položaj srpskog naroda u celosti i stvarne šanse za modernizaciju Srbije.

Srpski narod kao celina danas preživljava višestruku dramu: ratnu dramu u koju su ga uvukla, direktno i indirektno, njegova politička i „duhovna” vodstva, kao i proliferatori manipulativne javnosti, na šta je on objektivno pristao izborom tih vodstava (što važi i za hrvatski i muslimanski narod), dramu kažnjeničkog i od sveta izolovanog naroda, dramu vlastitog antagonizovanja i cepanja (podela na Srbijance i prekodrinske Srbe), koja još nije dosegla svoju kulminaciju, dramu socijalne bede, egzistencijalno-istorijske regresije i unutrašnje (samo)porobljenosti. Sve te drame su međusobno bitno povezane i čine snažne prepreke modernizaciji. One se ne mogu razumeti ako se ne shvate koreni izostanka dubinske političke modernizacije i posle uspostavljanja višepartijskog sistema u Srbiji i drugim nacionalnim državama na području pređašnje Jugoslavije, ako se valjano ne dimenzioniše uticaj nove raspodele svetske moći na „otvaranje” i „zatvaranje” svih nacionalnih pitanja na tom području, ako se ne razotkriju aktuelni modeli i mehanizam reprodukcije političkih „elita” pojedinih delova srpskog naroda, posebno razlike u njihovim političkim strategijama i rivalitet u nastojanju da se preuzme uloga „pijemonstva” i „autentičnog” tumača i branioca opštenacionalnog interesa, ako se ne identifikuju glavni subjekti, korisnici i učinci „tranzicije”, pre svega privatizacije, i rata kao „preduzeća”.

Srpski narod će se dugo suočavati sa posledicama svog i tuđeg agresivnog i totalitarnog nacionalizma (nacionalizam, kao i nacionalno pitanje, uvek je relacioni fenomen) iza kojih su stajale i njegove kolektivne samoobmane, utopija „slavne prošlosti” i većinska podrška koju je davao svojim političkim i kulturno-duhovnim vodstvima. Ako je posle krvavog raspada prethodne države, nerealan povratak (bar u bliskoj budućnosti) na ideju Jugoslavije kao zajedničke države naroda koji su je sačinjavali, onda je novi istorijski sporazum među sada zaraćenim narodima, sa perspektivom porasta njihovih međusobnih veza, „pacifikacije” stanja kolektivne svesti i uspostavljanja ne samo demokratskih, nego i antišovinističkih režima u novostvorenim državama (državicama) – uslov njihovog opstanka i kakvog-takvog ulaska u modernizacijske istorijske tokove.

Skicirajmo, imajući na umu prethodnu analizu, i stvarno polje mogućnosti modernizacije sadašnje Srbije.

Društvo i narod razdrti pomenutim dramama zadugo ne mogu naći odgovarajući put razvoja i vlastiti odgovor na izazove modernizacije. Oni ulaze u period dugotrajnog istorijskog lutanja i oscilacije između socijalne otupelosti i stihijske provale političkog i socijalnog gneva, usled čega se stvara dugotrajna antimodernizacijska klima. Međutim, prepreke modernizaciji su mnogo više sadržane u činjenici da nju faktički ne želi ne samo najveći deo upravljačkog sloja nego ni široki delovi proizvođačkih grupa.

Nedvojbeno je da modernizacija mora imati socijalno-strukturne i kulturne pretpostavke. Među te pretpostavke (one su ujedno i njeni činioци) ubrajaju se modernizacijske klase, slojevi i elite i modernizacijska svest. Sadašnje srbijansko društvo jedva da time raspolaže.

Ono nema pravog preduzetničkog sloja bez koga nema ni zaokreta u pravcu modernizacije. Ono što postoji je najviše jedna vrsta kvazi preduzetnika, špekulanata i malverzanata. Ni sistemski uslovi ne pogoduju nastanku tog sloja i preduzetničkog duha, koji su za modernizaciju važniji od vlasnika kapitala. Srbija nema razvijeno „građansko društvo” sa njegovom autonomijom u odnosu na državu i ograničenje moći države. Kapitalistička klasa u nastajanju je istorijski primitivna, nesposobna da razvije civilizacijske funkcije kapitala. Radništvo je pretežno egzistencijalno vezano za „društvenu” i „meštovitu” svojinu, nasledena su velika i ekonomski neefikasna preduzeća koja ne mogu da opstanu bez pomoći države. U njemu prevladava egalitarni sindrom, pre svega usled materijalnog položaja u kome se ono kao klasa nalazi. Seljaštvo je marginalna, premda i danas dosta brojna socijalna grupa, većinom vezana za sitnu parcelu i neracionalan način proizvodnje. Po prirodi stvari, unutar seljaštva kao socijalne grupe prevladava tradicionalizam. Srbijansko društvo danas raspolaže malobrojnom elitom znanja čije se sposobnosti, usled njenog opšteg položaja, malo oplodavaju u privrednom i opštem društvenom razvoju. Premda ima relativno brojna sloj stručnjaka kao najvažnijeg dela „novih srednjih slojeva”, oni dele opštu sudbinu tih slojeva, njihovo osiromašenje i socijalnu degradaciju, pa je i njihov doprinos modernizaciji veoma ograničen. Privatno-sopstvenički deo srednjih slojeva, premda u brojčanom porastu, smešten uglavnom u sektoru trgovine, nije u stanju da bude činilac prodora u pravcu modernizacije.

Postoje i brojne socio-kulturne barijere modernizacije.

Konzervativizam u raznim svojim vidovima, tradicionalizam i strah od modernizacije koja bi mogla da učini još nepovoljnijim društveni položaj većine, veoma su snažna svojstva svesti i ponašanja i proizvođačkih i neproizvođačkih delova društva. Kako neka istraživanja pokazuju, modernizacijska svest, bar do pre nekoliko godina, nije odlikovala ni većinu privrednih rukovodilaca.

Konzervativna svest osiromašene većine društva, koja je prvenstveno izraz životnog položaja i egzistencijalnih strahova pripadnika te većine, spaja se sa parazitizmom i konzervativizmom staro-nove „nomenklature” kojoj pečat daju političke pseudoelite. Jedan od najznačajnijih činilaca izostale modernizacije, blokirane modernizacije i antimodernizacije je u samom biću političkih pseudoelita, vladajućih pre svega, u njihovim interesima, u hijerarhiji vrednosti kojima se rukovode i obrascima vladanja, aktuelnog ili budućeg. Političke pseudoelite treba shvatiti kao grupe najznačajnijih profesionalnih političara koji ne raspolažu upravljačkom sposobnošću za rešavanje najvažnijih problema društva i države, koje unazaduju društveni razvoj usled pogrešno postavljenih ciljeva ili pogrešno izabranih sredstava za realizaciju pravih ciljeva, ili, pak, usled institucionalizovane nedogovornosti i zloupotrebe vlasti. Međutim, političke pseudoelite nisu samonikle. One imaju uporište u onim svojstvima celokupnog društvenog bića koja koč društveni razvoj i vuku ga unazad. Zato je i moguće da se konzervativizam i blokada „odozgo” spajaju s konzervativizmom i blokadom „odozdo” i da se stvori konzervativni, socijalni, političko-ideološki i kulturni blok, heterogen po sastavu, ali dugotrajno premoćan. Tu je „šifra” izostale dubinske političke i celokupne modernizacije.

Domaći konzervativizam kao oblik antimodernizacijskog trenda na svoj način takode polazi od mita „moralne većine”, u ovom slučaju „domaćinske” i „pravoslavne” Srbije, kao i od nižerazrednog romantizma i folklorno-egzaltirajuće svesti koji ide do same ivice kiča i preko nje. Ta je „moralna većina” oslonac svake aktuelne i potencijalne stranke reda i otvorene diktature. Neobrazovanost i elementarna nepismenost znatnog dela stanovništva dobro su došle za oblikovanje snažnog talasa primitivne i negativne retradicionalizacije, konzervativnog mentaliteta i političkog oslonca na takvu većinu. U elitističkom izdanju domaći konzervativizam je varijacija na temu naroda kao „organske” i istorijski superiorne zajednice, predisponirane ako ne za svet-sku, onda bar balkansku misiju posredstvom „neiskvarene duše” i kolektivne životne snage. Isti arhetipovi vulgarnog i elitističkog konzervativizma mogu se naći i kod drugih naroda.

Formula domaćeg konzervativizma mogla bi glasiti: homo balcanicus, plus nacionalistička zatvorenost i mitomanija, plus nekritički primljena tradicija, plus shvatanje religije kao totalnog pa i totalitarnog kodeksa normi koje regulišu celokupan društveni život, plus apriorno antizapadnjaštvo. Veoma je duga istorijska vertikala takvog pogleda na svet na našem tlu.

Međutim, uporedo s tim „klasičnim” domaćim konzervativizmom postoji i onaj „socijalistički”. On se oblikuje kao ideologija „socijalističke” politokratije (i uopšte „nomenklature”) koja u preobraženim vidovima nastavlja da egzistira i u trećem jugoslovenskom društvu. Ona sadrži gotovo sve vrednosti klasičnog konzervativizma, ali mu dodaje i one vrednosti do kojih je politokratiji (staroj i novoj) najviše stalo i koje su njen glavni legitimacioni oslonac: egalitarizam i solidarnost, nezavisno od njihove ekonomske oprav-

danosti, državna i društvena svojina nezavisno od njihove profitabilnosti. Sve se to sabira u „očuvanje tekovina socijalizma” interpretiranog, razume se, sa stanovišta interesa vladajuće grupe.

Rečju, sadašnjem srbijanskom društvu nedostaju odgovarajuća *socijalna i kulturna infrastruktura*, sistemske i vrednosne pretpostavke za onu, preko potrebnu modernizaciju koja istovremeno nije puka „vesternizacija” kao preovlađujuću komponentu društvenog razvoja. Usled navedenih okolnosti i činilaca, nemodernizacijske i antimodernizacijske socijalne grupe, te stoga i težnje razvoja koje su izraz njihovog bića, premoćne su u tom društvu.

Kad se u teorijsku analizu uračunaju svi otpori konkretnog empirijskog materijala, od istorijskog nasleda, socijalne strukture, ratnog „okruženja”, preko dominantnog tipa politike do vrednosnih orijentacija, čiftinskog i palanačkog duha ustajalosti i nekih osobina kolektivnog mentaliteta (nedostatak strpljenja, istrajnosti, kulture rada i svakodnevnog života, anarhoidnost ponašanja mnogih pojedinca itd.) dolazi se do zaključka da su šanse za bilo kakvu ozbiljniju (a kamoli alternativnu) modernizaciju u današnjoj Srbiji, odnosno Jugoslaviji kao celini, veoma ograničene. One su ograničene i zbog toga što je na tom istorijskom prostoru red prioriteta drugačiji ne samo u odnosu na razvijena društva Zapada nego i u odnosu na većinu „postrealsocijalističkih” društava.

Pitanja: kakva modernizacija, kako do nje i šta još osim modernizacije, „prelomljena” kroz prizmu stanja u sadašnjoj Srbiji (i Crnoj Gori) bitno su povezana s jednom prethodnom elementarnom pretpostavkom da se uopšte ude u modernizacijski proces. Ta pretpostavka je *prestanak rada* i uspostavljanje novog istorijskog sporazuma između sada zakrvljenih naroda predašnje Jugoslavije. Ali i ta pretpostavka ima svoju pretpostavku: s jedne strane, relativno pravedno rešenje nacionalno-državnog pitanja za sve, a s druge, poraz nacionalšovinizma unutar svake od zaraćenih nacija.

Summary

NECESSITY OF LIMIT TO MODERNIZATION

Modernization is a contradictory, multilevel process of structural social changes tending to overall societal progress. Modernization is necessary to pull society from backwardness, but it cannot deal with all the problems of the contemporary world. The question of modernization is the question of the quality of life. Tradition and modernization are not totally mutually confronted, but through their interaction build the new identity of the society. Modernization of “post-socialist societies” is not possible as an imitation of capitalist modernization, although socialist modernization was a limited or hampered modernization. The modern civilization cannot solely develop on liberalism, but rather as a conflicting unity of liberalism and socialism.

The Yugoslav idea and the state based on that idea were historically the achievements of modernization. Destruction of the Yugoslav state is a profoundly anti-modernizing act.